

PEDAGOGIKA

ILMIY-NAZARIY VA METODIK
JURNAL

1/2025

Bosh muharrir:

Kirgizbayev Abdug'affor Karimjonovich

Maxmudov Abduxalim Xamidovich
(bosh muharrir o'rinbosari)

Tahrir hay'ati:

Djurayev Risbay
Ibragimova Gulnora
Ibraimov Xolboy
Abdullayeva Shaxzoda
Djurayev Dusmurod
Kamilova Nodira
Quronov Muhammad
Madjidova Dildora
Medetova Raushan
Muslimov Narzulla
Nurmatov Abdumannop
Safarova Roxat
Tojiboyeva Xilolaxon
Xaydarov Mamat
Xakimova Muxabbat
Xodjayev Begzod

Muassis – Nizomiy nomidagi Toshkent

davlat pedagogika universiteti. Jurnalda pedagogika, psixologiya, o'qitishning metod va texnologiyalariga oid ilmiy-nazariy, ilmiy-metodik maqolalar o'zbek va rus tillarida chop etiladi.

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining 2014-yil 26-maydagi 02-004-sonli "Ommaviy axborot vositasi davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risida guvohnoma"si olingan va unga O'zbekiston Respublikasi Milliy kitob palatasining 2008-yil 30-iyundagi 511/S shartnomasi asosida Davriy nashrlarning Xalqaro standartlar (ISSN) – 2010-5320 raqami taqdim etilgan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya Komissiyasi rayosatining 2013-yil 30-dekabr-dagi 201/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

OILADA 3-4 YOSHLI BOLALARNI QADRIYATLAR ASOSIDA AXLOQIY TARBIYALASHNING METODI TA'MINOTI

Jabborova Saodat Zoirovna, BuxDU tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada oilada 3-4 yoshli bolalarni qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalashning metodi ta'minotiga oid adabiyotlar tahlili, nazariy yondashuvlar, oila tarbiyasining maqsadlari va uslublari, oila tarbiyasining samaradorlik omillari, oilada 3-4 yoshli bolani qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalash tamoyillari, kichik guruh tarbiyalanuvchilarini oilada milliy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalash mazmuni haqida ilmiy ma'lumotlar hamda metodik tavsiyalar bayon etilgan.

Tayanch so'zlar: qadriyatlar, axloqiy tarbiya, oila tarbiyasi, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, hurmat, aksiologik yondashuv, innovatsion ta'lim, muloqot, do'stona munosabat.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ МЕТОДА НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ 3-4 ЛЕТ В СЕМЬЕ НА ОСНОВЕ ЦЕННОСТЕЙ

Джабборовна Саодат Зоировна, исследователь БухГУ

Аннотация. В статье представлен анализ литературы, теоретические подходы, цели и методы семейного воспитания, факторы эффективности семейного воспитания, принципы нравственного воспитания 3-4-летнего ребенка в семье на основе ценностей, содержание нравственного воспитания воспитанников младших групп на основе национальных ценностей в семье, а также изложены методические рекомендации.

Ключевые слова: ценности, нравственное воспитание, семейное воспитание, патриотизм, трудолюбие, уважение, аксиологический подход, инновационное воспитание, общение, дружелюбие.

PROVISION OF A METHOD OF MORAL EDUCATION OF 3-4 YEAR OLD CHILDREN IN THE FAMILY BASED ON VALUES

Jabborova Saodat Zoirovna, researcher at BukhSU

Abstract. The article describes the analysis of literature on the provision of the method of moral education of children 3-4 years old in the family on the basis of values, theoretical approaches, goals and methods of family education, efficiency factors of family education, principles of moral education of a child 3-4 years old in the family on the basis of values, scientific data

Key words: values, moral education, family education, patriotism, hard work, respect, axiological approach, innovative education, communication, friendliness.

Kirish. Milliy qadriyatlar asosida bolalarni axloqiy tarbiyalash masalasi qadimdan bugungi kunga qadar dolzarb hisoblanib, bu borada Kaykovusning «Qobusnoma», M.Koshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» [1], A.N.Forobiyning «Fozil odamlar shahri» [2], Abu Ali ibn Sinoning «Axloq haqidagi risola» [3], A.Navoiyning «Odob va odoblilar» [4], A.Avloniyning «Turkiy guliston yoxud axloq» [5] kabi asarlarida oilada axloqiy tarbiya berishning ijtimoiy ahamiyati keng yoritilgan

Asosiy qism. Oilada milliy qadriyatlar asosida bolalarni axloqiy tarbiyalash masalasi bilan A.Munavvarov [6], M.Inomova [7], O.Safarov [8], O.Musurmonova [9] kabilar oila tarbiyasiga oid tadqiqotlarida oila ma'naviyati, farzandni sog'lom turmush tarziga juda yoshligidan boshlab odatlantirish, bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlaridan foydalanish, o'zbek oilachiligida xalq og'zaki ijodidan foydalanish muammolari tadqiq qilinib, oilada ma'naviy tarbiyani takomillashtirishning zamonaviy usul va vositalari,

bu sohada ajdodlarimiz tomonidan ilgari surilgan g'oya va qarashlar chuqur tahlil qilingan. Maktabgacha davrda axloqiy tushunchalar borgan sari qat'iylasha boradi. Axloqiy tushunchalar manbai sifatida, ularning ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan oila a'zolari, tarbiyachilar, tengdoshlari ham bo'lishi mumkin. Axloqiy tajribalar asosan muloqot, kuzatish, taqlid qilish jarayonida, shuningdek, kattalarning, ayniqsa, onalarning maqtovi va tanqidlari ta'sirida o'tadi va mustahkamlanadi. Bola doimo rag'batlantiriladi, ayniqsa, maqtovl olishga harakat qiladi. Bu rag'batlantirishlar va maqtovlar bolaning muvaffaqiyatga erishishga bo'lgan harakatlarning rivojlanishida, shuningdek, uning shaxsiy hayoti hamda uning kasb tanlashida ahamiyati juda kattadir. Oila hayotning abadiyligi, avlodlarning davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni sayqalaydigan, shu bilan birga, kelajak avlod qanday shaxs bo'lib yetishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog'idir. Oilaga xos an'analar, qadriyatlar, urf-odatlar bola zuvalasini shakllantiradi. O'zbek oilasining o'ziga xos xususiyatlaridan biri oilada yoshi ulug' – bobo va buvilarning yuksak mavqe va martabaga egaligi bo'lib, ularga hamisha izzat-ikrom ko'rsatiladi, barcha masalalarda ular bilan maslahatlashib, so'ng faoliyatni boshlashga amal qilinadi.

O'zbek oilasiga xos mazkur xarakterli xususiyatlarni alohida e'tirof etib o'tishdan maqsad shuki, «oilalar tarbiyasi»ning o'ziga xos qirralari ana shundagina to'la-to'kis namoyon bo'ladi. Bu tarbiya jarayonida milliy-madaniy merosning qanday o'rin tutishi, salmog'i, ahamiyati xususida asosliroq fikr yuritish imkoniyati paydo bo'ladi. Ko'p yillar davomida ota-bobolarimiz qalbiga singib ketgan milliy qadriyatlarni bugungi kunda yanada sayqallash kerakligini zamon talab etmoqda. Oilalar tarbiyasi – bu oilalar a'zolari, ayniqsa, ota-onalar tomonidan bolalarni tarbiyalash va ularga kerakli bilim, ko'nikma va qadriyatlarni shakllantirish jarayoni. Bu bolaning shaxs sifatida shakllanishidagi eng muhim omillardan biridir. Oilalar tarbiyasining samaradorligi ota-onalar bolalarning hayotida qanchalik ko'p ishtirok etsa, ularning tarbiyalash ta'siri shunchalik katta bo'ladi; avtoritar-demokratik tarbiya uslubi bolalarning ijobiy rivojlanishi bilan bog'liq; ota-onalarning uyg'un munosabatlari bolalar uchun ijobiy muhit yaratadi; ota-onalar tarbiya uslublarini bolalarning individual ehtiyojlariga moslashtirish kabi omillarga bog'liq. 3-4 yoshli bolalarni oilalar qadriyatlari asosida axloqiy tarbiyalashda bolalar bilan samarali vaqt o'tkazish; bolalarga ijobiy qadriyatlarni o'rgatish; bolalar bilan aniq qoidalar va chegaralar belgilash; bolalarning fikrlariga quloq solish va ularni hurmat qilish; bolalaringizni ularning kuchli va zaif tomonlariga ko'ra tarbiyalash; oilaviy an'analar va faoliyatlarni yaratish orqali oilaviy bog'liqlikni mustahkamlash; kerak bo'lganda mutaxassislardan yordam olish kabilarga e'tibor qaratish lozimligi olingan anketa savollariga berilgan javoblarda o'z aksini topgan. 3-4 yoshli bolalarni oilaviy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalashning dinamik tizimini rivojlantirish orqali biz qadriyat va oilaviy qadriyat tushunchasiga o'zimizning mualliflik yondashuvimizni keltirdik:

Qadriyat – shaxsning axloqiy dunyosi, yashash tarzi va faoliyati uchun ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan, uning kamol topib, ulg'ayishi va jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin egallagan moddiy va ma'naviy boyliklari yig'indisidir.

Oilaviy qadriyat – aksiologik va zamonaviy yondashuvlarga asoslangan moddiy, ijtimoiy va ma'naviy hayot qadriyatlarni shaxs shakllantirish va tarbiyalashning funksional va tarixiy rivojlanishini amalga oshiruvchi ijtimoiy jarayon. 3-3,5 yoshlar oralig'ida o'zlarining muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklariga o'z munosabatlarini bildiradilar va bu munosabat, asosan, ularning o'zlariga beradigan baholari asosida shakllanadi. 4 yoshli bolalar esa, o'z imkoniyatlarini real baholay oladilar. Lekin, 4-5 yoshli bolalar hali shaxsiy xususiyatlarini idrok etishga va baholashga qodir emaslar, shuningdek o'zlari haqida ma'lum bir xulosani bera olmaydilar. O'z-o'zini anglash layoqati katta bog'cha yoshidan rivojlanib, avval u qanday bo'lganini va kelajakda qanday bo'lishini fikrlab ko'rishga harakat qiladi. Bu esa bolalar beradigan «Men kichkina paytimda qanday bo'lgan edim?», «Men katta bo'lganimda qanday bo'laman?» singari savollarida ko'rinadi. Kelajak haqida fikr yuritib,

bolalar kelgusida kuchli, jasur, aqlli va boshqa qimmatli insoniy fazilatlariga ega bo'lishiga harakat qiladilar. Kichik guruh tarbiyalanuvchilarini oilada milliy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalashning didaktik imkoniyatlarini tahlil qilish uchun quyidagi jihatlarni ko'rib chiqish maqsadga muvofiq. Tadqiqotda o'rganilgan didaktik imkoniyatlarni samarali qo'llash orqali kichik guruh tarbiyalanuvchilarini milliy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalashning muhimligi shundaki, bu jarayon izchillik, muntazamlik va oilaviy hamkorlikni talab qiladi. Bunda oilaviy an'analar va urf-odatlar, ota-onalarning namunasi, oilada muloqot madaniyati, oilaning shakllanganlik darajasi va jamiyatdagi ijtimoiy o'rni muhimdir. 3-4 yoshli bolalarini oilada milliy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalashning didaktik imkoniyatlarini tahlil qilish uchun quyidagi jihatlari o'rganib chiqildi.

Kichik guruh – 3-4 yoshli bolalarda mustaqillik ortib boradi, hissiyot hamda sensor idrok rivojlanib boradi. Jamoa bo'lib o'ynash ko'nikmalari shakllanadi. O'yin asosida amalga oshiriladigan mehnat faoliyatini farqlash imkoniyati kengayadi. Tasviriylar faoliyat hamda ko'rish-yasash faoliyatining dastlabki ko'rinishlarida namoyon bo'ladi. Uch yoshli bolalarning diqqati qisman markazlashadi, xotirasi mustahkamlanib boradi, moddiy borliqni idrok etish jarayoni boshlanadi, faraz qilish imkoniyatlari vujudga keladi. Bunda o'yin faoliyati yetakchi rol o'ynaydi. Mazkur dastur xuddi mana shu faoliyatni kengaytirishga va rivojlantirishga keng yo'l ochishda ta'limiy mashg'ulotlar tizimini belgilab berishga yo'naltirilgan.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchisiga tarbiya hamda ta'lim berish jarayonida o'yin texnologiyalaridan foydalanish ham o'rgatish ham tarbiyalash usuli sifatida, ham ta'lim shakli sifatida, ham yaxlit ta'lim jarayonini tashkil etish vositasi sifatida talqin qilish imkonini berishi e'tirof etilgan. Ta'lim-tarbiya jarayoniga shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasidan foydalanishning bir qancha ustunliklari mavjud: maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni oilada milliy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalashga oid bo'lgan mashg'ulotga chinakam qiziqishini ta'minlash; maktabgacha ta'lim yoshidagi kichik guruh bolaning eng «zerikarli» deb hisoblaydigan mashg'ulotlarda ham motivatsion yondashib ishtirok etishini rag'batlantirish; oilada milliy qadriyatlarga oid ma'lumotlarni yetkazish, kichik guruh tarbiyalanuvchilarini axloqiy tarbiyalashda o'yin faoliyati ishtirokchilarining diqqat, tushunish, qiziqish, idrok, fikrlash kabi aqliy jarayonlari faollashtirish.

Maktabgacha yoshdagi bola uchun o'yin – bu o'z manfaatlarini, istaklari, afzalliklari, xayollarini ro'yobga chiqarish, har ikkala jins vakillari bilan o'zaro munosabatda bo'lish tajribasini to'plash, selektivlik, tanlov erkinligi, tashabbuskorlik, mustaqillik, ijodkorlik ehtimoli mavjud bo'lgan maxsus dunyo. O'yin maktabgacha ta'lim yoshidagi bolaga turli xil ijtimoiy rollarni, munosabatlarni (o'yin va haqiqiy) sinab ko'rishga, ko'plab ijobiy his-tuyg'ularni, ta'surotlarni, unutilmas, quvonchli daqiqalarni topishga imkon beradi. Rolli o'yinlar bola uchun uning shaxsiy rivojlanishi va axloqiy tarbiyalanishda eng yaxshi usuli hisoblanadi. Masalan, «Bolani beshikka belash», «Duk urdi», «Bobo suv ichdi», «Kulcha dumalatdi», «Uyimizga mehmon keldi», «Buvim alla aytganda», «Ota va onamga sovg'a», «Kim bo'lmoqchiman?» kabi o'yinlar mazkur maqsad uchun aynan mos. Yuqorida keltirilgan har bir o'yinda o'zbekona urf-odat, qadriyat, o'ziga xoslik, milliy tarbiya elementlari mavjudki, bunda maktabgacha ta'lim yoshidagi kichik guruh bolalar o'zi bilmagan holda uyda o'rganlarini eslab, oila a'zolari harakatlarini takrorlashga, ularga o'xshab rollarni bajarishga harakat qilishadi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti kichik guruh tarbiyalanuvchilarini oilada milliy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalashda qo'llaniladigan o'yinlar o'zining zarur komponentlariga ega bo'lib, ular: o'yinda qatnashuvchilar; o'yin qoidalari; o'yinning vaqti; o'yinning syujeti; o'yinning rekviziti; o'yinning yakuni (natijalari, qonun-qoidalariga rioya qilinishi) kabilardir. Bog'cha yoshidagi bolalar hayolining o'sishiga faol ta'sir qiluvchi omillardan yana biri – ertaklardir. Bolalar hayvonlar haqidagi turli ertaklarni eshitganlarida shu ertaklardagi

obrazlarga nisbatan ma'lum munosabatlari yuzaga keladi. Bog'cha yoshidagi bolalarda yoqimli va yoqimsiz his-tuyg'ular g'oyat kuchli va juda tez namoyon bo'ladi. Bu yoshdagi bolalarning his-tuyg'ulari ko'p jihatdan ularning organik ehtiyojlarining qondirilishi va qondirilmasligi bilan bog'liqdir. Bu ehtiyojlarining qondirilmasligi sababli bolada noxushlik (yoqimsiz), norozilik, iztiroblanish tuyg'ularini qo'zg'aydi. Katta bog'cha yoshidagi bolalarda burch hissi – «nima yaxshi-yu», «nima yomon»ligini anglashlari bilan ularning axloqiy tasavvurlari orasida bog'liqlik bor. Kattalar tomonidan buyurilgan biron topshiriqni bajarganlarida mamnunlik, shodlik tuyg'ulari paydo bo'lsa, biron tartib qoidani buzib qo'rganlarida xafalik, ta'bi xiralik hissi tug'iladi. Shuningdek, bog'cha yoshidagi bolalarda ma'naviy hissiyotlardan o'rtoqlik, do'stlik va jamoachilik hisslari ham yuzaga kela boshlaydi. Bolaning bog'cha yoshidagi davrida estetik hissiyotlari ham ancha tez o'sadi. Bog'cha yoshidagi bolalarda estetik hisslarning namoyon bo'lishini, ayniqsa, ularning chiroyli, yangi kiyim-bosh kiyganlarida juda yaqqol ko'rinadi. O'yin bolaning muloqotga kirishuvchanligini oshirib, uning rivojlanishiga olib keladi. Buning oqibatida bola muvaffaqiyat qozonishga intiladi, uning ziyrak, hushyor bo'lishga, zavqlanishga o'rgatadi. U olamni bilish, o'rganish harakatida bo'ladi. Intizomli bo'lish, chaqqonlik, tez fikr yuritishga intiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'zligini namoyon qilish uning kundalik yashash tarziga aylanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarini oilaviy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalashga oid olib borilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi takomillashtirilgan modelda o'z aksini topgan. Kichik guruh tarbiyalanuvchilarini oilada milliy qadriyatlar asosida axloqiy tarbiyalash metodikasi uchun aniq «formula» yo'q, chunki bu murakkab va individual yondashuvni talab qiladigan jarayon. Biroq, samarali ta'sirga erishish uchun quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan model taklif etiladi:

Formula: $(M + O + A + I + V) \times K = AT$: m - milliy qadriyatlarni o'rganish va tushuntirish; o – oilaviy muhitning ijobiy ta'siri; a - amaliy mashg'ulotlar va o'yinlar; i - ijtimoiylashuv va hamkorlikdagi ishlar; v - vaqt; k - kattalar qo'llab-quvvatlashi va nazorati; AT - axloqiy tarbiyaning samaradorligi.

Xulosa. Bu model, oilada milliy qadriyatlar asosida kichik guruh tarbiyalanuvchilarini axloqiy tarbiyalash uchun metodik tavsiya sifatida keltirilgan bo'lib, bunda har bir oilaning o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olish talab etiladi. Ushbu jarayondagi muvaffaqiyat kaliti – har bir bolaga individual yondashuvdan iborat bo'lib, boladagi shaxsiy xususiyatlarning shakllanib borishi ota-ona, tarbiyachi tomonidan doimiy monitoring qilinib, o'rganilib borilishi zarur.

Adabiyotlar:

1. Koshg'ariy M. Devonu-lug'ati-t-turk (Turkiy so'zlar devoni) / Nashrga tayyorlovchi Q.Sodiqov. - T.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2017.
2. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri / Tarj.: A.Irisov, M.Mahmudov; muharrir M.Xayrullayev. - T.: Yangi asr avlodi, 2022. - 319 b.
3. Ахлоқ ҳақидаги рисола: <https://termiziy.uz/uz/news/1076>
4. Alisher Navoiy. Odob va odoblilar'. - T.: Sano-standart, 2016. - 289 b.
5. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. - T., 1913.
6. Munavvarov A. Pedagogika. - T.: O'qituvchi, 1996.
7. Inomova M. Oilada bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi. - T., 1999.
8. Сафаров О., Махмудов М. Оила маънавияти. - T.: Маънавият, 1998.
9. Musurmonova O. Ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirish – jamiyat taraqqiyotining asosi. - T.: Fan va texnologiya, 2012.

**MINISTRY OF PRESCHOOL AND SCHOOL
EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

**TASHKENT STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
NAMED AFTER NIZAMI**

PEDAGOGICA

(scientific-theoretical and methodical journal)

№ 1

**МИНИСТЕРСТВО ДОШКОЛЬНОГО
И ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ им. НИЗАМИ
ПЕДАГОГИКА**

(научно-теоретический и методический журнал)

№ 1

“Pedagogika” jurnali “Pedagogik ta’lim” jurnalining vorisidir.

Mas’ul kotib – R.M.Medetova

Muharrirlar – M.X.Azizova, X.M.Tojiboyeva

Sahifalovchi – S.Pirmatov

Nashr ko’rsatkichlari:

Yakka obunachilar uchun – 1076, Tashkilotlar uchun – 1077

Jurnal 2000-yildan boshlab chiqa boshlagan. Ikki oyda bir marotaba chop etiladi.

2025-yil 20-fevral bosishga ruxsat etildi. 10-buyurtma.

Adadi – 105 nusxa. 26,6 bosma taboq. Ofset usulida bosildi.

Bichimi 70x100¹/₁₆ “Roboto” garniturası.

Nizomiy nomidagi TDPU “Tahrir va nash” bo’limida bosildi.

100185, Toshkent shahri, Chilonzor tumani,

Bunyodkor ko’chasi, 27-uy.